

Edward Gorey

OCTÁRNA A JINÉ PŘÍBĚHY

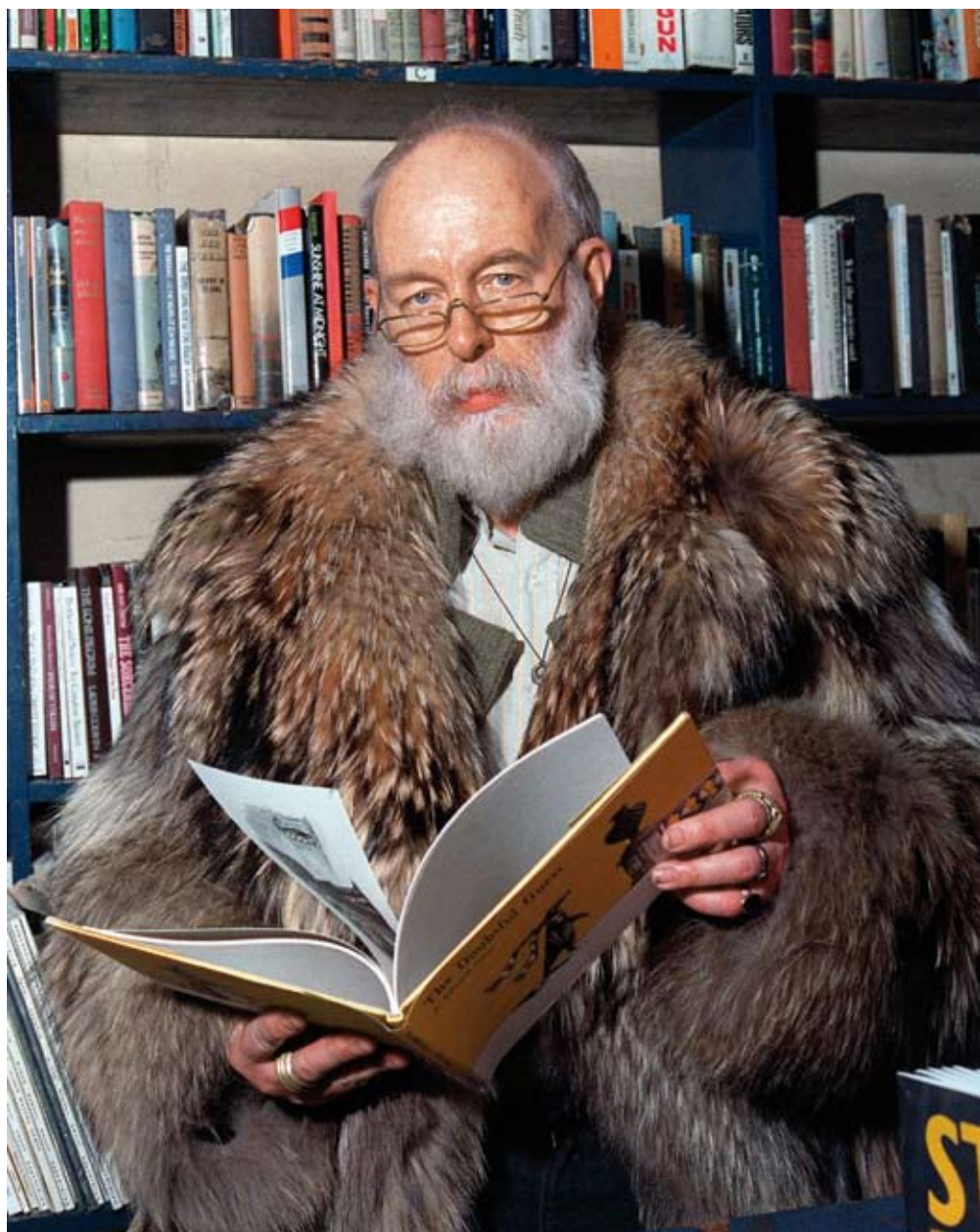
text PETR ŠKRÁŠEK, foto ČTK a ARCHIV

Podivínský Američan Edward Gorey o sobě prý rád prohlašoval, že není žádný umělec. Jeho formální umělecké vzdělání skutečně představuje pouhý jeden semestr na umělecké škole v Chicagu. Přesto se jeho dílo stalo během několika posledních desetiletí na Západě kultovním, a zásluhou nakladatelství Dokořán jej začínají objevovat i jazykově hůře vybavení čeští čtenáři. V roce 2008 se v knihkupectvích objevil výbor z Goreyho svérázných komiksů KURIÓZNÍ LENOŠKA A JINÉ PŘÍBĚHY, nedávno OCTÁRNA, obsahující jeho snad nejznámější opus ROZŠMELCOVANÁ DĚTÁTKA (GUSHLYCRUMB TINIES).

Edward Gorey se proslavil především ve sféře výtvarné a literární, jeho zájmy a talent však sahaly od hudby populární i klasické (miloval především operu) přes balet (dlouhá léta nevynechal jediné představení The New York City Ballet), divadlo a kabaret až k filmu. Nestyděl se však ani za méně vznešené lásky: k televizním reklamám a seriálům, k teniskám a kožichům či ke kočkám, s nimiž vycházel možná lépe než s lidmi. Na šíři jeho uměleckého záběru měli zřejmě svoji zásluhu i příbuzní, především ženy: umělecky založená prababička z matčiny strany či jedna z jeho nevlastních matek (s tou vlastní se Edwardův otec rozvedl, když bylo synovi jedenáct, podruhé se vzali o šestnáct let později), kabaretní herečka, která se v minioričce kytaristky zpívající v Rick's baru MAR-SEILLAISU míhla ve filmu CASABLANCA.

V posledních letech se goreyovský kult rozšířil a značně zkomercionalizoval. Na internetu lze najít nabídku mnohdy nevkusných triček, hrnečků, čepic, šperků...

Syn novináře Edwarda Lee Goreyho a Helen Harvey se narodil v Chicagu 22. února 1925. Počátky jeho umělecké činnosti se datují rokem 1953, kdy přesídlil do New Yorku a živil se zde mimo jiné jako ilustrátor. Kromě dětských knih výtvarně doprovodil i tituly, které již souzněly s jeho vlastním viděním světa, mimo jiné klasiku upírského žánru, **DRACULU** Brama Stokera z konce 19. století, a **VÁLKU SVĚTŮ** H. G. Wellse, jejíž rozhlasová adaptace v režii Orsona Wellese

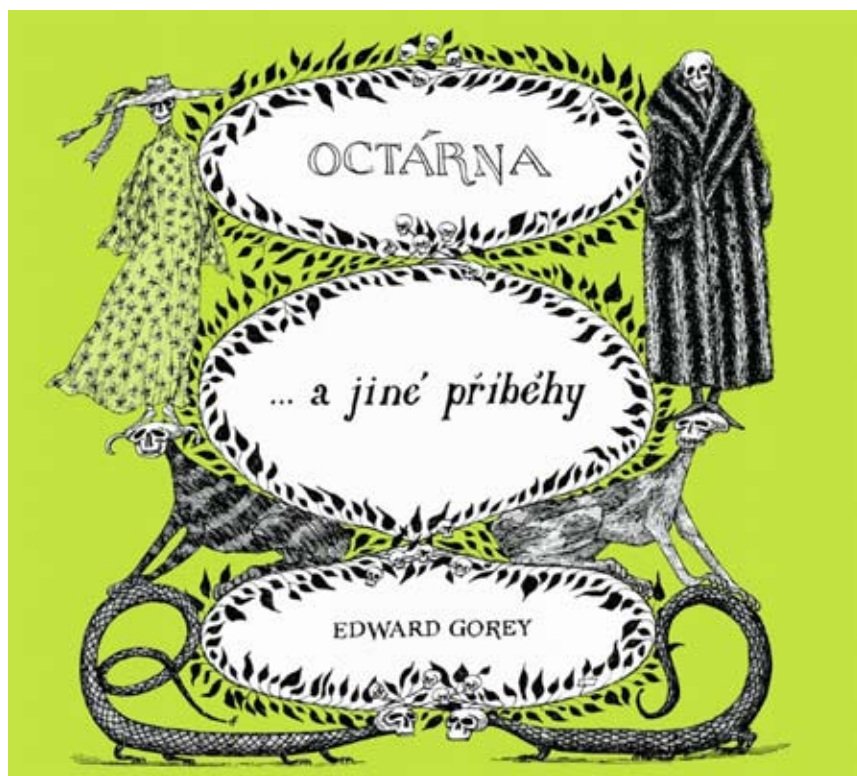
vyvolala v roce 1938 ve Spojených státech celonárodní paniku. V prvním roce newyorského pobytu vznikla i Goreyho prvotina s názvem **ROZKLÍŽENÁ HARFA**. Po ní následovalo více než sto dalších knih, mnohdy vydávaných v obskurních nakladatelstvích – dnes sběratelsky vysoce ceněných a prakticky nedostupných. Jejich autor se navíc často skrýval za pseudonymy, při jejichž volbě se projevovala jeho záliba ve hře se slovy i v jisté zlověstnosti. Anglické slovo gory, souzvučné s jeho vlastním jménem, lze přeložit jako krvavý, krvelačný, strašlivý nebo příšerný. Při vytváření svých pseudonymů často využíval techniku anagramu, tj. přeskupení hlásek vlastního jména (např. Ogdered Weary), jindy jméno „překládal“ do němčiny. Tak vznikl například pseudonym Eduard Blutig (blutig = bloody = gory, tj. krvavý).

Goreyho nezaměnitelný styl začal být brzy známý v komunitě zasvěcenců, jenom v průběhu šedesátých let vyšlo téměř dvacet jeho knih, z nichž některé obsahovaly více příběhů (právě přeložená **OCTÁRNA** vznikla v roce 1963). Proslulost začal získávat od počátku sedmdesátých let a spolu s ní přišla i prestižní ocenění. V roce 1977 to byla například cena Tony za návrhy kostýmů k inscenaci Stokerova **DRACULY** na Broadwayi. Goreyho osobnost i dílo se staly proslulými především v „gotické“ subkultuře, v San Francisku či Los Angeles se dodnes pořádají tematické večírky a plesy s viktoriánsko-edwardovsko-goreyovskou tematikou (v originále Edwardian Balls: název je opět slovní hříčka, odkazuje jak na křestní jméno Goreyho, tak na edwardovskou epochu v Anglii, tedy léta 1901 – 1910). V posledních letech se goreyovský kult rozšířil a značně komercializoval. Na internetu lze najít nabídku mnohdy nevkusných triček, hrnečků, čepic, šperků a podobného zboží s goreyovskými motivy, Goreyho

Přesto, že na konci života byl Edward Gorey slavný muž, o svém soukromí mluvil málo a nerad, příliš dotěrnou otázku uměl odrazit ironickou či dvojsmyslnou a nicneříkající odpovědí. Když byl dotazován na svou sexuální orientaci, odpověděl, že se cítí být především člověkem... Jisté je jen tolik, že se nikdy neoženil, a k dětem a romantickým mezilidským vztahům měl vztah spíše rezervovaný. O tom, že jeho dílo není zcela odsexualizované, svědčí především „pornografická povídka Ogdereda Wearyho“ **KURIÓZNÍ LENOŠKA**, podle níž byl pojmenován první výbor nakladatelství Dokořán. I v ní však autor – jak je ostatně pro Goreyho příběhy pravidlem – pracuje mnohem více s náznamem a nedořečeností, než s explicitními detaily.

kým obsahem s všudypřítomnou ironií a sebeironií.

Recenzenti řadívali Goreyho dílo k surrealismu, pochvalně se o něm vyjádřil například Max Ernst, a technika stříhů v některých příbězích k tomu více než opravňuje: „Byl už čtvrtěk / ale umělá noha jeho lordstva nebyla k nalezení / Proto poté, co přikázal služebnictvu připravit koupel / uchopil kleště na uhlíky / a okamžitě vyrazil na břeh jezera / kde dosud roztržitě bloumal Klaponohý přízrak...“ Gorey sám se hlásil k tradici anglického viktoriánského nonsensu ve stylu Lewise Carrolla (1832 – 1898) či svého jmenovce Edwarda Learyho (1812 – 1888), jehož některé knihy ilustroval. Goreyho nonsens je však „gory“: onen bezproblémový, legrační nonsens pro děti považoval

■ **OCTÁRNA A JINÉ PŘÍBĚHY** (The Vinegar Works and Other Stories), překlad Jaroslava Kočová, Dokořán 2010

V jeho příbězích dětští hrdinové hynou nejrůznějšími drastickými způsoby, včetně obětování hmyzímu bohu, za okny se zjevují podivné bledé tváře, pustými chodbami bloumají záhadné bytosti, zrcadla odrážejí tajemné průchody nikam...

dům na Cape Cod přezdívaný Elephant House (Sloní dům), ve kterém hrával pro přátele celovečerní představení s loutkami z papírmaše a choval své milované kočky, byl po smrti svého majitele proměněn v jeho muzeum.

Ve svých „ilustrovaných mikropříbězích“ dovedl autor k dokonalosti složku obrazovou i jazykovou, přičemž u obou tkví základní napětí mezi artistní, vysoce estetizovanou, viktoriánsky stylizovanou formou, a obskurním, dryáčnic-

za beznadějně nudný. Proto v jeho příbězích dětští hrdinové hynou nejrůznějšími drastickými způsoby, včetně obětování hmyzímu bohu, za okny se zjevují podivné bledé tváře, pustými chodbami mezi vlajícími drapériemi bloumají záhadné bytosti, zrcadla odrážejí tajemné průchody nikam, v temných koutech se povalují překocené židle a venkovní tmu prorážejí reflektory hranatých automobilů se zataženými záclonami, řízených strašidelnými zakuklenci, posléze zastavující před „síd-

■ The Tiger Lillies a The Kronos Quartet věnovali památce Edwarda Goreyho společně nahrané album **THE GOREY END**.

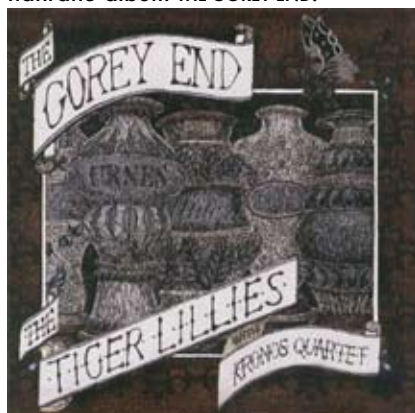
lem zašlým v pusté zahradě“, aby následovala další pořádná porce hrůzy.

Dějová linie jednotlivých „příběhů“ je přitom značně potlačena, jedná se často o velmi volně spojené epizody. (Jednotlivým prvkem **ROZŠMELCOVANÝCH DĚTÁTEK** je nepřírozená smrt dětí, jejichž jména začínají po sobě jdoucími písmeny abecedy, přičemž jejich konec je začasté bizarní: Fanča je vysáta pijavicí, Xavier sežrán kryšami, Zorka vypila příliš mnoho ginu...; formálně jsou propojeny rýmem). Jiným příběhům (častým motivem je cesta, putování odnikud nikam či bez návratu) schází smysluplná pointa, a tedy i možnost katarze v obvyklém slova smyslu, působí nedořečeně, fragmentárně. V příběhu s názvem **ZÁPADNÍ KŘÍDLO** si Gorey vystačil úplně beze slov, jen s ilustracemi. Jde o volné sřetení třiceti tří „situací“ odehrávajících se zřejmě v onom západním křídle, mezi nimiž si „čtenářova“ fantazie může donekonečna tkát předivo možných vztahů, a odvozovat nové a nové příběhy. Tedy nic pro děti. Nebo snad přece?

„S Goreyho dílem jsem se seznámila před mnoha lety, když nám jeho první knížku přivezli přátelé z Austrálie, a mohu říct, že jeho poetika mě uhranula,“ vzpomíná anglistka, překladatelka Bára Skalová. „Proto jsem na své svatební oznámení i na oznámení o narození svých dcer použila goreyovské motivy. Starší Salome je dnes tři a půl roku a Goreyho příběhy, které jí překládám ad hoc z angličtiny, si velmi oblíbila. Nečtu jí pochopitelně **ROZŠMELCOVANÁ DĚTÁTKA**, ale například **POCHYBNÉHO HOSTA (DOUBTFUL GUEST)**; příběh uvozuje česky vydanou **OCTÁRNŮ** a je možno jej číst jako groteskní parafrázi Poeova **HAVRANA**) si vyloženě zamilovala. Dobrodružství „cizího a zvláštního“ stvoření, které žere taliře, v krbu si loupe špinu z tenisek, spí v polévkové míse nebo si, nemajíc kapsy, schovává ukořistěné hodinky do vody, ji uvádějí v nadšení.“

THE GOREY END

Poetice Edwarda Goreyho propadli i mnozí dospělí, a tak rezonuje i v řadě uměleckých děl. Na internetu lze najít desítky více či méně podařených variací Goreyho příběhů, především na **ROZŠMELCOVANÁ DĚTÁTKA**, jeho vliv na vlastní tvorbu přiznávají mnozí autoři komiksů, filmaři, tvůrci televizních seriálů, divadelníci, kteří se pokoušejí převést jeho bizarní příběhy na jeviště, a především hudebníci. Již v sedmdesátých letech in-

soval jeho skon Martyn a nazval album **THE GOREY END (GOREYHO KONEC)**.

K nahrávání si The Tiger Lillies přizvali legendu moderní experimentálně orientované vážné hudby The Kronos Quartet. Tato formace vznikla již v roce 1973 v americkém Seattlu z popudu houslisty Davida Harringtona a od počátku se zaměřila především na skladby současných avantgardních skladatelů se sklonem k minimalismu. Krom toho však při volbě repertoáru sáhli často do vod pop-music, hráli například skladby kytarového mága Jimiho Hendrixe, The

„Gorey často vytváří zvukomalebné a významově matoucí složeniny slov a zvláštní rýmy, takže pečlivý překladatel tráví přechasto večery marným pláčem,“ přiznává jeho překladatel Václav Cílek.

spirovaly Goreyho knihy vznik jazzového alba **THE HAPLESS CHILD**, později například videoklip skupiny Nine Inch Nails či punkrockové album **ONE FALSE MOVE** Goreyho přítele Clifa Hangera.

Nedlouho před smrtí zaslal Edward Gorey „velkou krabici“ svých dosud nepublikovaných textů na adresu své oblíbené anglické skupiny The Tiger Lillies. Toto „kriminálně-kastrátské anarchistické brechtovské bluesové trio“, které se dalo dohromady v roce 1989 v Londýně a jehož začátky jsou spojeny i s Prahou (jako víceméně neznámá kapela koncertovali na počátku devadesátých let často například v hospodě U Vystřeleného voka či v Klubu Na Újezdě, tehdy Borátu), míší ve svých vystoupeních složku hudební, textovou a vizuální, přičemž vychází především z expresionistické poetiky německého kabaretu začátku dvacátého století. Jeho zakladatel Martyn Jacques prožil podle svých slov mladá léta mezi bordely ve vykřičené londýnské čtvrti Soho, a poznal tak zblízka život prostitutek, pasáků, dealerů drog a jiných zkrachovalých existencí. Jejich mnohdy drastické osudy ožívají v Martynově napul operním a napul dryáčnickém zpěvu za doprovodu piana, tahací harmoniky či ukulele, podpořeny bicími nástroji virtuózního Adriana Hughese a kontrabasem, basovou kytarou, eufoniem nebo kvilivými zvuky pily v ruce Adriana Stouta. Martyn Jacques podle Goreyho textů vytvořil písně pro album věnované jeho památce a odkazu. Jeho definitivní podoby se však už Edward Gorey nedožil. „Jak smutné,“ glo-

bles, jazzmanů Ornetta Colemanna a Thelonia Monka, nahrávali a vystupovali s Tomem Waitsem, Faith No More či islandskou skupinou Sigur Rós. Většinové publikum je zná ze soundtracku k filmu **21 GRAMŮ** a jako autory filmové hudby k jednomu z nesčetných zpracování **DRACULY** z roku 1999.

Výsledek práce této na první pohled možná bizarní a nesourodé trojice Gorey-Tiger Lillies-Kronos Quartet byl po svém vydání v roce 2003 nominován na prestižní hudební cenu Grammy.

PŘEKLADATELŮV PLÁČ

Díla tvůrců nonsensu přitahují a zároveň děsí překladatele, pro které vždy představují výzvu, obzvláště jsou-li, jako v případě Edwarda Goreyho či Edwarda Leara, doprovázeny kongeniálními ilustracemi autorů. První překlad Goreyho do češtiny se objevil na konci šedesátých let, po dlouhé odmlce přinesla ochutnávku z jeho díla olomoucká revue Aluze v roce 2000, kdy Edward Gorey zemřel. Zde vyšla mimo jiné i **ROZŠMELCOVANÁ DĚTÁTKA** v anglickém originálu s překladem Michala Jareše, který letos s drobnými úpravami použilo i nakladatelství Dokořán. Právě u bilingvního vydání lze sledovat, jak se Goreyho vysoce stylizovaná, archaizující, viktoriánská angličtina překladu vzpírá. „Gorey často vytváří zvukomalebné a významově matoucí složeniny slov a zvláštní rýmy, takže pečlivý překladatel tráví přechasto večery marným pláčem,“ přiznává další jeho překladatel Václav Cílek. X